

Charakterystyka organów Adolfa Antoniego Homana

o. Waldemar Kapeć OP

Na przełomie XIX i XX w. firma organowa A. Homana zbudowała kilkadziesiąt instrumentów.[\[1\]](#) Przed 1930 r. Wacław Biernacki, organmistrz, wykupił fabrykę organów A. Homana i założył swój warsztat w Warszawie przy ul. Dobrej 65.[\[2\]](#)

Informacje podana przez J. Gołosa na temat organowej firmy Homanów wydaje się, że nie są dokładne i pozbawione dokumentacji.[\[3\]](#) Tak więc, zdaniem J. Gołosa: 10 Adolf Homan, syn Józefa (także organmistrza) od około 1923 r. prowadził firmę organową w Warszawie przy ul. Bielańskiej 16. Przeczą temu informacje pochodzące z katalogu firmy Adolfa Homana, który został wydany w 1908 r.[\[4\]](#) 20 Józef Homan współpracował z firmą Stanisława Jezierskiego.[\[5\]](#) Czyżby Józef Homan, ojciec, miał osobną firmę? Wiadomo, że powstała nowa firma pod nazwiskami Homan-Jezierski i Ska, która m.in. wybudowała organy w katedrze lubelskiej w 1935 r.[\[6\]](#). Wdaje się jednak, że współnikiem S. Jezierskiego był jednak już Adolf Homan, syn Józefa.

Jakie organy budował Adolf Homan, można zorientować się na podstawie "Katalogu" firmy. "Katalog" zaczyna się słowami: "Niniejszy ilustrowany katalog przeze mnie wydany, przedstawia pewną część robót już dokonanych, z zamiarem, by mógł służyć poniekąd wskazaniem projektów dla łatwiejszego orientowania się przy zamówieniu. Organy budowane są sposobem najnowszym, wypróbowanym, dowiedzionym i uznanym za najlepszy, praktyczny, trwałe i możliwie najtańszy w stosunku do wykonania z zupełną na to gwarancją."[\[7\]](#) W "Katalogu" zostały podane propozycje dyspozycji i szaf organów od 3 do 80 głosów. One to stanowią podstawę do przedstawienia charakterystyki organów A. Homana.

1. Wybrane przykłady dyspozycji organów

Ustalenie założeń brzmieniowych wymaga uprzedniego zapoznania się z dyspozycjami organów budowanych przez A. Homana. Stąd poniżej zostaną przedstawione niektóre charakterystyczne dyspozycje. Z reguły zakres manualu wynosi od C-f³, a klawiatura nożna ma zakres dwu oktaw.

1.1 Dyspozycje 5-głosowe

Taka dyspozycję miały organy w Wysokiej Rudzie, Więclawicach i Teolinie[8]

Pryncypał 8'

Salcjon 8'

Bordun 8'

Oktawa 4'

Flet 4'

1.2. Dyspozycje 8-głosowe (Brudzew, Chęciny)

Pierwsza wersja:

Manual	Pedał
Pryncypał	8' Subbass 16'
Bordon	8'
Gamba	8'
Salcion	8'
Oktawa	4'
Flet	4'
Mixtura 3x 2'	

Połączenia: Oktawłącznik[9],

Man/Ped

Registry zbiorowe: Piano, Forte.

Druga wersja:

Manual	Pedał
Pryncypał	8' Subbass 16'
Bordun	8' Fletbas 8'
Salcion	8'
Aeolina	8'
Flet	4'
Mixtura 3x 2'	

Połączenia i registry zbiorowe - jak poprzednio.

1.3. Organy 10-głosowe z kościoła parafialnego w Niemcach koło Lublina, zbudowane w 1910 r.[\[10\]](#)

Manual	Pedał
Pryncypał	8' Subbass 16'
Bourdon	8' Cello 8'
Gamba	8'
Salicjonał	8'
Aeolina	8'
Vox coel.	8'
Oktawa	4'
Kornet 3x 2 2/3'	

Połączenie: Man./Ped.

1.4. Dyspozycja 12-głosowa z jednym manuałem (np.: Raszyn)[\[11\]](#)

Manuał	Pedał
Pryncypał	8' Subbass 16'
Bordon	8' Fletbas 8'
Gamba	8' Cello 8'
Salicional	8'
Aeolina	8'
Oktawa	4'
Gedeckt	4'
Flet 4'	

Registry   zbiorowe: Piano,   Forte,   Tutti.
 Połączenia: Oktawłącznik, Man/Ped.

1.4. Dyspozycja 12-głosowa o 2 manuałach (np.: Zambrów)

Manuał I	Manuał II	Pedał
Bordun	16' Quintaton	8' Subbass 16'
Pryncypał	8' Salcion	8' Violonbas 16'
Gedeckt	8' Aeolina	8'
Gamba	8' Flet 4'	
Oktawa	4'	
Mixtura 3x 2'		

Połączenia pomiędzy sekcjami i registry zbiorowe: Piano, Forte, Tutti.

1.5. Dyspozycja 18-głosowa (np.: Kleczków)

Manuał I	Manuał II (w szafie Pedal ekspresyjnej)		
Bordun	16'		Pryncypałbas 16'
Pryncypał	8'	Pryncypał skrzyp.	8' Subbass 16'
Gedeckt	8'	Quintaton	8' Violon 16'
Gamba	8'	Aeolina	8' Cello 8'
Salicional	8'	Vox coel.	8'
Oktawa	4'	Flet 4'	
Dolce	4'		
Flautina	2'		
Mixtura	4x 2 2/3'		

Połączenia: Super I man., Super II man., Man. I/Ped., Man. II/Ped.
Crescendo, Tremolo, Registry zbiorowe: Piano, Mezzoforte, Forte, Tutti.

1.6. Dyspozycja 26-głosowa (np.: Zagórze, Iwaniska)

Manuał I	Manuał II (w szafie Pedal ekspresyjnej)		
Bordun	16'		Pryncypałbas 16'

Pryncypał	8' Pryncypał	8' Subbass	16'
Gedeckt	8 Quintaton	8' Violonbas	16'
Gamba	8' Flet harm.	8' Oktawbas	8'
Gemshorn	8' Dolce	8' Cello	8'
Koncertflet	8' Aeolina	8' Oktawa 4'	
Salicional	8' Vox coel.	8'	
Oktawa	4' Oktawa	4'	
Rorflet	4' Flet	4'	
Cornet	4x 4' Mixtura 4x 2'		
	Mixtura 5x 2 2/3'		

Połączenia: Super I man., Super II man., Man. I/Ped., Man. II/Ped.
Crescendo, Tremolo, Registry zbiorowe: Piano, Mezzoforte, Forte, Tutti.

1.7. Dyspozycja 35-głosowa

Przypuszczalnie dyspozycje organów powyżej 30-tu głosów pozostały jako propozycje, ponieważ A. Homan już nie podawał przykładów miejscowości, w których były zbudowane.

Manuał I	Manuał	II Pedał	
	(szafie ekspresyjnej)		
Pryncypał	16'	Pryncypałbas	16'
Bordun	16'	Subbass	16'
Pryncypał	8' Quintaton	16' Violon	16'
Bordun	8' Pryncypał	Fletbas	16'
Fugara	8' skrzyp.	8' Oktawbas	8'
Cor Angelis	8' Quinaton	8' Cello	8'

Gemshorn	8'	Koncertflet	8'	Oktawa 4'
Gamba	8'	Klarnet	8'	Puzon 16'
Salicional	8'	Dolce	8'	
Oktawa	4'	Aeolina	8'	
Flet	4'	Vox coel.	8'	
Dolce	4'	Oktawa	4'	
Raunkwinta	2	Rorflet	4'	
2/3' [12]		Flautina	2'	
Cornet	3-5x	8' Mixtura	4x.	
Mixtura	5x	2'		

Połączenia: Super I man., Super II man., Man. I/Ped., Man. II/Ped.
Crescendo, Tremolo, Registry zbiorowe: Piano, Mezzoforte, Forte, Tutti.

1.8. Dyspozycja 45-głosowa

Manuał I		Manuał II (w szafie Pedal ekspresyjnej)	
Quintaton	16'	Contrabas	32'
Pryncypał	16'	8' Pryncypał	16'
Pryncypał	8'	8' Subbass	16'
Flet major	8'	8' Bordun	16'
Holflet	8'	8' Violon	16'
Gemshorn	8'	8' Quintbas	10 2/3'
Fugara	8'	8' Bordunbas	8'
Dolce	8'	8' Oktawbas	8'
		8' Anubilis	8'
		8' [13] Cello	8'

Oktawa	4' Oktawa	4' Oktawa 4'
Rorflet	4' Flet	4' Puzon 16'
Raunkwinta	2 Oktaviane	4'
2/3'	Waldflet	2'
Cornet	3-5x 8' Mixtura 4x 2 2/3'	
Mixtura	6x 2 2/3'	
Trąbka	8'	

Crescendo. Połączenia pomiędzy sekcjami i registry zbiorowe: Piano, Mezzoforte, Forte, Fortissimo, Tutti.

2. Założenia brzmieniowe dyspozycji A. Homana

Układanie dyspozycji wymaga pewnej logiki piramidy wysokości brzmienia głosów organowych, które są podawane na podstawie długości korpusów piszczałek otwartych (w przypadku głosów labialnych). Stąd głosy mają oznaczenia, np.: 16 stóp, 10 2/3 stopy, 8 stóp, 4 stopy, 2 2/3 stopy itd. Stąd w każdej rodzinie głosów tworzy się pewna piramida wysokości brzmienia. To, czy "piramida" zostanie konsekwentnie przeprowadzona w jednej rodzinie, czy będzie promowała określone wysokości brzmienia, czy zostanie uzupełniona głosami o pokrewnym brzmieniu lub częściowo zastąpiona przez inne rodziny głosowe, decyduje o stylu dyspozycji. Zależy to w końcu od proporcji wykorzystanych rodzin głosowych i ich wysokości brzmienia. Z reguły punktem wyjścia do układania dyspozycji jest tzw. piramida pryncypałów uzupełniana i poszerzana o głosy poboczne i mieszane. Można jednak, chcąc być oryginalnym, wyjść od piramidy fletów lub głosów smyczkowych lub jeszcze innych. Jednak przy tych ostatnich założeniach organy jako instrument tracą swoje niepowtarzalne brzmienie naśladowując inne instrumenty orkiestrowe.

2.1. Rodziny głosowe

Na podstawie dyspozycji wyżej przedstawionych można określić, jakie rodziny głosowe i jakie wysokości brzmienia zostały wykorzystane przy układaniu dyspozycji:

Głosy przyncypałowe

Pochód przyncypałów tej samej sekcji (przynajmniej w pierwszych manualach):

16', 8' 2 2/3' i Mixtura rozpoczynająca się układem od 2 2/3' lub od 2' przekonują, że została uwzględniona "piramida" przyncypałów. Natomiast w innych manualach powyższy pochód wysokości brzmienia jest na różne sposoby uszczuplany. Pryncypał i Oktawa 4' - to najczęściej występujące głosy przy dość licznej obsadzie manualów. W żadnej sekcji nie spotyka się pojedynczych przyncypałów powyżej 2 2/3'. Jeżeli występuje Kwinta 2 2/3' - to zawsze jako dwurzędowa Rauschquinta (2 2/3' + 2'). Trudno natomiast ocenić brzmienie stosowanych Mixtur. Należy przypuszczać, ponieważ u większości organmistrzów z tego czasu było to praktykowane, że rzędy Mixtury repetowały co oktawę kwarta na kwintę), co zarazem powoduje zawężoną skalę jej brzmienia.

Głosy kryte i półkryte

Występują jako 16-, 8-, 4-stopowe. Bardzo często Bourdon 16' ma zastosowanie nawet w małych organach w I manuale. Miał on pogłębić brzmienie manualu w tutti, ale również można go było nadużywać w połączeniu z pojedynczymi głosami. Wyjątkowo ma zastosowanie Kwintadena 8' (Quintaton). Jedynie Rorflet 4' (inaczej: Rurflet lub Rorhflöte) występuje w większości dyspozycji.

Głosy fletowe

W tej rodzinie można stwierdzić bogatszy wybór fletów 8- stopowych i głównie

o korpusach cylindrycznych i szerokich menzurach. Wyjątkowe zastosowanie miał koniczny Gemshorn 8', Flet 4' i Flautina 2'.

Głosy smyczkowe

Mają one najszersze zastosowanie. Występują nawet po kilka w jednej sekcji. Są one z reguły głosami 8-stopowymi. Wyjątek stanowi 4-stopowe Dolce.

Głosy językowe

Należą one w powyższych dyspozycjach do rzadkości. Jedynym głosem jest 16-stopowy Puzon stosowany w dyspozycjach organów zawierających więcej niż 30 głosów. Przepuszczalnie koszt głosów językowych decydował o rozmiarach ich zastosowania.

Proponowane dyspozycje są wyjątkowe w porównaniu z dyspozycjami organów budowanych równolegle przez innych organmistrzów. Zasadnicze cechy dyspozycji:

1. W dyspozycjach, jeżeli weźmie się pod uwagę wszystkie sekcje organów, została zachowana w "piramida" głosów pryncypałowych: od 16' do 2 2/3'. Poza rzędami Mixtury (2', 1 1/3', 1', 2/3' itd.), nie ma wyżej brzmiących głosów pryncypałowych.
2. Głosy fletowe (kryte i otwarte) powtarzają się w kolejnych dyspozycjach i najczęściej jako 8-stopowe.
3. Występuje nadmiar głosów smyczkowych 8-stopowych, które z racji podobnej barwy nie wzbogacają brzmienia organów.
4. Podane wyżej przykłady dyspozycji są unikalne na skalę światową - w sensie tak nadmiernego zastosowania głosów 8-stopowych w małych organach. Podobną liczbę głosów 8-stopowych w jednej sekcji można spotkać w dyspozycjach organów Schlaga Wernera, Riegera[\[14\]](#), Biernackich[\[15\]](#), w

początkowych dyspozycjach organów Stefana Truszczyńskiego[16] i in., czyli w tzw. dyspozycji romantycznej, ale w towarzystwie pokaźnej liczby głosów wyżej brzmiących z różnych rodzin. W zasadzie zostały pominięte dotychczas proponowane zasady układania dyspozycji organów[17]. Organmistrz przewyższył nawet zwolenników organów jako "orkiestry z klawiaturą".

Należy stwierdzić, że tego typu dyspozycje sprawiają, iż brzmienie organów jest "ciężkie", "zamazane", mało urozmaicone w odniesieniu do barwy i skali brzmienia sekcji. Dobór repertuaru do wykonywania na takich organach z zasady jest bardzo ograniczony. Być może, organmistrz przeznaczał swoje instrumenty wyłącznie do akompaniowania pieśni kościelnych.

3. Prospekty organowe

Szafy organowe składają się z podstawy i ozdobnej nastawy, którą nazywamy propektem. Dawniej i obecnie niektóre firmy organowe umieszczały w propektach zdobione piszczalki. Poddawano je trybowaniu, czyli wyciskaniu różnorodnych wzorów. Niekiedy w okolicy labium domalowywano wręcz groteskowe ozdoby. Również i dzisiaj spotyka się wprost fantazyjne obrazy umieszczone na całej frontowej płaszczyźnie piszczalkowej.[18]

Proponowane przez A. Homana prospekty nawiązują do dawnych stylów w architekturze i zdobnictwie, czyli mają tu zastosowanie neostyle: neobarok, neoklasycyzm, neogotyck lub eklektyzm. Zdobnictwo jednak ogranicza się do elementów drewnianych propektu.

Poniżej zostaną przedstawione przykłady proponowanych propektów organowych.

3.1. Prospekt neoklasycystyczny

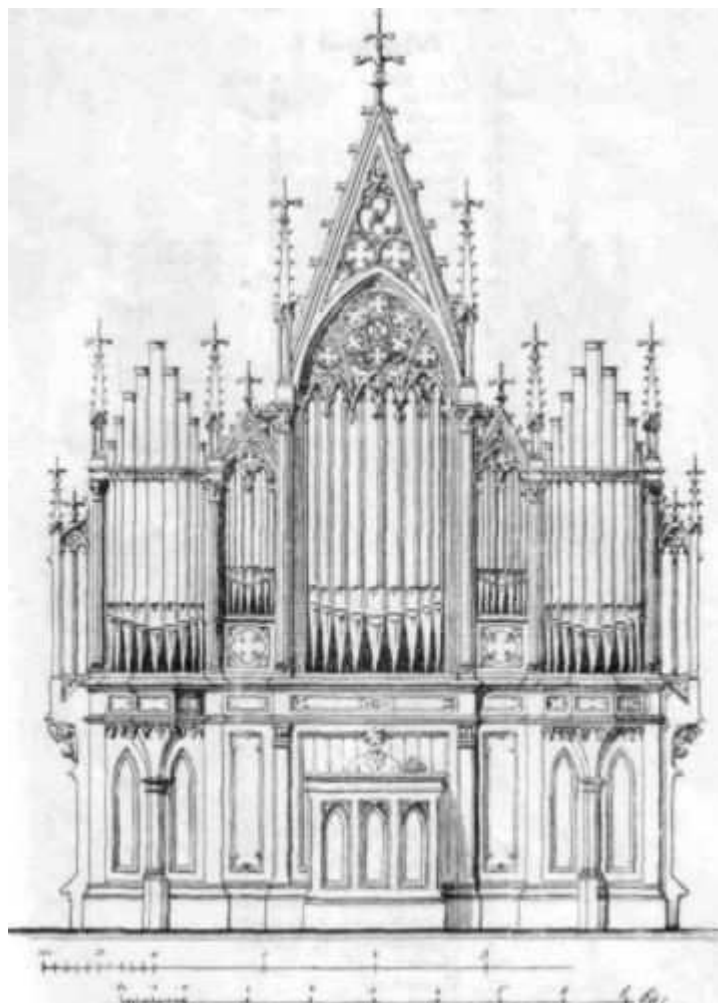
Na podstawie zdobionej płycinami i wspornikami znajduje się prospekt z pięcioma płaszczynami piszczałkowymi. Podstawę od prospektu oddziela górowane belkowanie z ryzalitami pod pilastrami wydzielającymi pola piszczałkowe. Środkowa płaszczyna zwieńczona ozdobnym belkowaniem i odcinkiem prostego łuku z kluczem i lirą na osi. Poniżej górnego belkowania zastosowano również łuk prosty z ornamentem w trójkątach sferycznych. Po bokach szczytu środkowej płaszczyn widać symetryczne spływy opadające na belkowanie sąsiednich i niższych płaszczyn piszczałkowych. Na narożnikach prospektu umieszczono ozdobne znicze. Ustawienie piszczałek - horyzontalne i diagonalne. Kontuar wolno stojący.

3.2. Prospekt eklektyczny

Prospekt jednoczęściowy na wysokiej podbudowie zdobiony płycinami, wspornikami pod płaszczyznami piszczałkowymi. Sam prospekt składa się z trzech dużych płaszczyzn piszczałkowych, nawiązujących do wież, przedzielonych niższymi i piętrowymi płaszczyznami piszczałkowymi. Na zwieńczeniach obramionych płaszczyzn znajdują się odcinki gierowanego falującego) belkowania zdobionego na szczytach formą grzywaczy z belkowaniem. Na wieży środkowej umieszczono figurkę siedzącego aniołka z trąbką. Skrajne wieże zostały ozdobione formą uszaków. Kontuar wolno stojący.

3.3. Prospekt neogotycki

Na podstawie zdobionej prostokątnymi i ostrołukowymi płycinami zostało umieszczonych pięć płaszczyzn piszczalkowych - najwyższa na osi. Najbogatsze zdobienie znajduje się na środkowej płaszczyźnie. Wieńczy ją forma tympanonu z maswerkowym ornamentem. Elementy jej zdobienia zastosowano również w sąsiadujących płaszczyznach. Na zwieńczeniu środkowej płaszczyzny piszczalkowej, po jej bokach i bokach innych płaszczyzn umieszczono charakterystyczne sterczyny z biegankami i kwiatonem. Po bokach prospektu widać rodzaj podpartych uszaków w kształcie okna ograniczonego rodzajem pinakla. Horyzontalne ustawienie piszczalek. Kontuar wolno stojący.

3.4. Prospekt neobarokowy

Jest to prospekt jednoczęściowy umieszczony na węższej podbudowie, a oddzielony od niej gierowanym belkowaniem. Sam prospekt składa się z trzech wież piszczałkowych przedzielonych potrójnymi płaszczynami piszczałkowymi. Tak wieże jak i płaszczyny na wysokości belkowań nad i pod piszczałkami występują kątowym ryzalitem z lica prospektu. Podstawa szafy organowej została ozdobiona obramowanymi płycinami i para pilastrów. Wieże i płaszczyny piszczałkowe na zwieńczeniach posiadają bogate nastawy w kształcie diademów. Na środkowej wieży, niższej od wież bocznych umieszczono anioła z fanfarą w tanecznej pozie. Bogate zdobienia, głównie o tematyce roślinnej, pokrywają belkowania i obramienia piszczałek. Ustawienie piszczałek: w bocznych wieżach w kształcie litery "V", w wieży środkowej w

kształcie odwróconej litery "V", w płaszczyznach pomiędzy wieżami - diagonalne lub jak wieżach.

Firma Józefa i Adolfa Homanów istniała przez kilkadziesiąt lat na przełomie XIX i XX w. Nie potrafimy bez dodatkowych badań źródłowych podać, ile instrumentów zostało zbudowanych. Przymuszczalnie inne konkurencyjne firmy organowe przyczyniły się do jej zamknięcia.

Wydaje się, że rozwiązaniach technicznych budowanych organów nie było innowacji. Stosowano klasyczną i najprostszą trakturę pneumatyczną dla registrów, klawiatury i połączeń. Natomiast, co już wcześniej zauważono, mamy do czynienia z oryginalnymi dyspozycjami. O ich oryginalności zdecydował pewien schemat w wyborze głosów i nadmiernym zastosowaniu głosów 8-stopowych. Dzisiaj, mimo iż więcej wiemy o dawnych dyspozycjach, należy jednak być bardzo ostrożnym w ocenach. Tak pojmowano tożsamość organów. Taka była moda na brzmienie organów, chociaż realizowana, jak wyżej to zostało przedstawione, na różne sposoby.

---

[1] Wszystkie ilustracje zostały zaczerpnięte z: Katalog Fabryki Organów Adolfa Homana w Warszawie, ul. Bielańska N0 16. Telefon 17033, Warszawa, Druk A. Pęczarskiego i K. Marszałkowskiego, Erywańska 2/4, 1908.

[2] Na podstawie folderu Włodzimierza Truszczyńskiego "150 lat zakładów organowych Biernacki-Truszczyński 1848-1998" i ustnej informacji W. Truszczyńskiego.

[3] J. Gołos, Polskie organy i muzyka organowa, Warszawa 1972, s. 274.

[4] Autor posiada taki katalog w swoich zbiorach.

[5] J. Gołos, dz. cyt., s. 276 i 278.

[6] W. Menzel, Organy katedry lubelskiej w ciągu stulecia swego istnienia, "Kronika Muzyczna", Lublin 1936, nr 1, s. 1-4.

[7] Katalog, j. w., s. 2.

[8] Niektóre z tych miejscowości znajdują się poza obecnymi granicami Polski.

[9] Powszechnie używa się nazwy - Super, czyli automatyczne dodawanie dźwięków o oktawę wyżej.

[10] Instrument znany z autopsji.

[11] J. Gołos przypisuje ten instrument Józefowi Homanowi - zob. dz. cyt., s. 274.

[12] Poprawna nazwa - to Rauschquinte (Kwinta Szumiąca).

[13] Anubilis - (łac.) niezdatny do małżeństwa. Przypuszczalnie chodzi tu o nazwę - Amabilis (flet).

[14] Por. L. Burgemeister, Der Orgelbau in Schlesien, Frankfurt a/Main 1972; H. Fischer, Organy kościelne i organy koncertowe, "Zeszyty Naukowe" Akademii Muzycznej w Gdańsku, 1987, t. 26.

[15] Por. A. Pietrzyk, Działalność organmistrzowska rodziny Biernackich, Organy i Muzyka organowa, Gdańsk 1982, t. IV; W. Biernacki, Budownictwo organów w Polsce, "Muzyka Kościelna", 1936, nr 9-10.

[16] S. Król, Struktura brzmieniowa organów firmy Stefana Truszczyńskiego zbudowanych w latach 1935-1965, Lublin 1989 (mps. K.U.L., Instytut Muzykologii).

[17] Por. A. Sapalski, Przewodnik dla organistów, Kraków 1880, s. 143-168.

[18] Por. E. Smulikowska, Prospekty organowe w dawnej Polsce, Wrocław 1989 (Ossolineum); K. Gernhardt, H. Henkel, W. Schrammek, Orgel-Instrumente Harmoniums, Leipzig 1983, fot. 8, 9 i 47.